

7. Хоменко Г. Юрій Яновський: танатологічна версія ранньої творчості / Г. Хоменко. – Х. : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 1998. – 100 с.

Summary. The article examines poetic loading of the dance mythologeme in N. Zborovska's antinovel «Ukrainska Rekonkista». The problem is analysed by means of the transdisciplinary approach to the interpretation of this topos in the context of the author's conception of national revival. First of all, this conception is in the spiritual cleaning of the Ukrainian people, by dint of dance in particular.

Keywords: antinovel, mythologeme, dance, sacred.

УДК 821.111 : 7.034.7 (092)

М.О. Зуєнко

МЕТАФІЗИЧНА ПОЕТИКА ДЖОНА ДОННА В КОНТЕКСТІ БАРОКОВОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розглянуто метафізичну поетику Джона Донна в контексті барокової парадигми. Особливості поетики митця проаналізовано на різних рівнях структури тексту: картина світу, тематично-мотивна організація, ліричний герой, художня образність, поетична мова. Висвітлено філософські категорії в поетичній системі митця – Любов, Життя, Смерть, Бог.

Ключові слова: метафізична поетика, тема, мотив, образ.

Англійська барокова лірика є синонімічним поняттям до терміну «метафізична поезія». Актуалізація метафізичної тематики англійської літератури зокрема кінця XVI – початку XVII століття зумовлена тим, що в цей період здійснюється чимало наукових відкриттів, які кардинально змінюють світогляд людини того часу, водночас відбувається становлення цілого ряду художніх явищ, які втілюють метафізичне сприйняття людини і світу.

Метафізичний підхід до зображення картини світу і визначення місця людини у всесвіті обумовлений намаганням митців знайти першооснови індивідуального і соціального буття, які б уможливили розмову про людину у світі. Замислюючись над питанням про місце, роль людини в суспільстві і світі в цілому, митці доби бароко по-новому репрезентують людину і світ, які повсякчас змінюються. Поети-метафізики, які склали коло тогочасної інтелігенції Англії, у своїй більшості належали до духовенства, разом з тим радо приймали наукові теорії. У творах письменників-метафізиків розкрито цінності індивідуального життя людини, цінності взаємин людини і Бога в мінливому світі.

Метою нашого дослідження є виявлення поетикальних особливостей творчості Джона Донна в контексті загальноєвропейського літературного напрямку – бароко.

Під поетикою (за визначенням А.Ткаченка) розуміємо «техніку художньої творчості» [5, 138]. Слушними видаються роздуми літературознавця над тлумаченням поетики з точки зору формозмістової єдності художнього твору: «Серед названих значень, які містить у собі поняття поетики, є «художня форма». Справді, оскільки поетика більше звертає увагу на те, як «зроблено» твір, то вона ніби підходить до нього із формального боку. Але річ у тім, що «боків» у механістичному розумінні художній твір не має, оскільки він завжди постає в єдності «букви» і «духу» [1, 39]. Аналізуючи поетикальні особливості творчості митця, виокремлюємо особливості світобачення письменника, специфіку художньої картини світу, структури художнього образу, характеру ліричного героя, поетичної мови, жанрово-стильову своєрідність. Методологічною базою нашого дослідження з вивчення барокової парадигми стали праці Д. С. Наливайка, О.М. Ніколенко, Дж. Беннет. У зарубіжному та вітчизняному літературознавстві специфіка англійської барокової літератури є предметом дослідження багатьох дослідників: Дж. Беннет, А.Варрен, М.Віллі, Д.Р.Діксон, Р.Валлерштейн, В.Ферм, Р.Самарін, О.Ніколенко, Б.Шалагінов, О.Луценко, І.Магомедова та ін. Так, в російському літературознавстві метафізичну поезію досліджували в теоретичному та історико-літературному аспектах. Побіжно до питань поетики Джона Донна зверталися в докторських і кандидатських дисертаційних дослідженнях: Горбунов А. Н. «Джон Донн и английская поэзия XVI–XVII вв.» (М., 1989), Макаров В.С. «Религиозно-философские аспекты творчества Джонна Донна» (М., 2000), Магомедова І. І. «Благочестивая» лирика Джона Донна в интеллектуальном и поэтическом контексте» (М., 2004), Луценко О. М. «Становление метафизического стиля в английской поэзии последней четверти

XVI века» (М., 2008.). Проте системні дослідження, що стосуються безпосереднього вивчення поетики Джона Донна на різних етапах його творчості, аналізу динаміки його стилю, в сучасному літературознавстві відсутні.

Характерною особливістю поетики Джона Донна є картина світу, яка відображає своєрідність мистецького бачення й способи художнього опанування дійсності, яка вирізняється складністю, суперечливістю і багатогранністю. Оскільки література бароко під впливом великих наукових відкриттів XVI-XVII століть пізнала безмежність світу, його здатність до постійного руху, змін та поновлення форм, то багатоманітність світу стає основним предметом творчості письменників доби бароко. Грандіозність світу у творах Джона Донна розкривається через зображення поєднаних, як в межах мікрокосму окремої людини, так і в макрокосмі Всесвіту, земного й небесного, вічного й тлінного, минулого, теперішнього та майбутнього. Важливими складовими картини світу є категорії часу й простору, в яких розкриваються проблеми об'єктивного й суб'єктивного. Так, місцем дії у творчості письменника є увесь всесвіт. А людина в Джона Донна постійно знаходиться на перехресті різних просторів і часів.

Досліджуючи зміни, які відбулися в світогляді письменника на прикладі сонетів ранньої творчості «Songs and Sonnets» (1590) і пізньої творчості «Holly Sonets» (1619), часо-просторові координати його віршів зазнають не горизонтального розвитку, а вертикального.

Перша збірка сонетів мала любовну тематику, що цілком відповідала способу життя «Джека Джонна» («Jack Donne»), так називав себе Джон Донн в юності, оскільки увесь свій час витрачав на жінок, книги, театр, морські військові походи. Так, на ранньому етапі творчості Джона Донна («Songs and Sonnets», «Elegies», «Letters in Verse») пріоритетною є тема любові, любові до жінки, зображення бурхливого переживання цього почуття на емоційному та інтелектуальному рівнях, його тлумачення на рівні міжособистісних стосунків і філософське потрактування сутності любові у Всесвіті. І.В. Скиба у дисертації «Парадигми образу жінчини в «елегіях» и «песнях и сонетах» Джона Донна» (2010) зазначає: «В «Песнях и сонетах», например, в отличие от «Элегий», на первом плане оказывается не гедонистическое, а напротив, философское, серьезное настроение, осмысление любви как гармоничного союза мужчины и женщины» [4, 12].

Показовим у даному сенсі є вірш Джона Донна «The good-morrow», у якому художній світ побудований за законами бароко. Задля увиразнення цінності обмеженого, затишного, таємного простору для двох, в якому володарює кохання, письменник звертається як до першооснов буття – міфічних образів, так і до побутових реалій. Спочатку письменник змальовує кімнату двох закоханих, як «the seven sleepers den» (за біблійним міфом у печері семеро молодих християн знайшли прихисток від переслідувань і проспали там два століття). В поетичний простір вірша залучений увесь Всесвіт з його минулим, теперішнім і майбутнім. Простір кімнати розширюється завдяки нагадуванню поета про відкриття мореплавцями нових земель, складання нових карт зоряного неба. Разом з тим письменник змальовує і величність внутрішнього світу людини, союз чоловіка і жінки називає Всесвітом, який складається з двох півкуль. У цьому союзі немає місця ні півночі, як символу зла, ні заходу, як символу смерті:

«Where we can finde two better hemispheares
Without sharp North, without declining West» [8, 49].

Відтворюючи образ Всесвіту і людини, ідеальними, з точки зору Джона Донна, є взаємини двох закоханих, для яких гармонійним є зв'язок між земним і небесним, життям і смертю, між Богом і людством. Таким чином, художній простір даного вірша є багаторівневим, він, то звужується до розмірів однієї кімнати, то водночас безмежно розширюється, сягаючи зірок. У цьому вірші виявилась ще одна особливість лірики Джона Донна як митця бароко. Це постійна зміна ракурсів зображення, вільний перехід від окремого факту земного існування людини до проблем світобудови:

«For love, all love of other sights controules,
And makes one little roome, an every where» [8, 49].

У пізній творчості Джона Донна, у час коли він прийняв сан священника, домінантними стають релігійні теми. Ліричний герой Джона Донна йде нелегким шляхом до Бога. «Священні сонети» Джона Донна зібрані під заголовком «La Crona», за католицькою традицією це 7 віншувальних віршів на честь Діви Марії, в інтерпретації Джона Донна це 7 сонетів, адресованих Ісусу Христу. Перший з них розпочинається рядком «Deigne at my hands this crown of prayer and praise» [8, 429], а сьомий закінчується цими ж словами. Така циклічна композицію вінка сонетів обумовлює і одвічний кругообіг життя людини на землі, повернення людини до своїх першооснов у пошуках істини.

Джон Донн засобами мистецтва намагається наблизити Бога до земного існування, говорить про терновий вінок Христа як про дарований людству вінок вічної слави, для того хто впустить Бога у своє серце. Засобами мистецтва письменник прагне внести високий, божественний початок в реальний світ:

«But what thy thorny crowne gain'd, that give mee,
A crown of Glory, which doth flower always» [8, 429].

Ліричний герой Джона Донна постійно звертається до Бога за пошуком моральної підтримки. Увесь поетичний простір сонетів заповнює «All», тобто Ісус Христос. У сонеті «Annunciation» (укр. Благовіщення) актуалізується категорія «життя», вона тлумачиться в метафізичному сенсі, оскільки життя має сенс тільки тоді, коли співвідноситься з вищими цінностями. З образом Бога пов'язаний у Джона Донна і образ світла життя, який протиставляється всезагальній темряві-смерті. Боротьба темряви і світла, життя і смерті є улюбленими мотивами творчості митців-бароко. Цей мотив є домінантним і в даному сонеті. У фіналі твору божественне світло і духовне життя перемагають, новий шанс на вічне спасіння дарується світові. Просторовий образ «little roome» в даному сонеті набуває вже іншого міфопоетичного змісту – блаженного чрева богоматері.

«Ere by the spheres time was created, thou
Wast in his minde, who is thy Sonne, and Brother,
Whom thou conceiv'st, conceiv'd; yea thou art now
Thy Makers maker, and thy Fathers mother,
Thou' hast light in darke; and shutst in little roome,
Immensity cloysterd in thy deare wombe» [8, 430].

Джон Донн зображує драматизм духовного стану людини своєї епохи через синтез інтелектуального й емоційного. В його творах образи завжди динамічні, динамічною є й думка письменника. Звідси афористичність поетичного мовлення, тяжіння до філософських сентенцій. Проте інтелектуальність не зменшує емоційну напругу творів. Британська дослідниця Джонна Беннет підкреслює, що читати твори поетів-метафізиків – «це ніби-то вирішувати складну математичну задачу».

Кожен вірш Джона Донна має афористичне закінчення, це, як правило умовне речення, яке за своєю природою містить настанову на виконання, повчання. Адже в бароковій літературі митець завжди поведир, своїм словом він проповідує істину. Скажімо, в аналізованому сонеті «The Good-morrow» фінал вірша є умовним реченням, тож за неможливості реалізації поставленої умови. Читач може передбачити подальший розвиток сюжету. Ніби-то і відкритий фінал цього вірша породжує певну недовомовленість, утаємничує страхи двох закоханих. Проте заданий порядок слів у реченні, неминуче вводить у текст вірша тему смерті і увиразнює ідею ефемерності любові:

«If two our loves be one, or, thou and I
Love so alike, that none doe slacken, none can die» [8, 49].

Особливе місце в поетичній системі Джона Донна належить категоріям Життя і Смерті. У літературі бароко життя – це категорія мінлива, непередбачувана. Життя відповідно до уявлень бароко містить в собі здатність до безкінечного розвитку, руху. Для творчості Джона Донна й англійських поетів-метафізиків, життя і смерть – це Божий задум, закон Буття. Проте А. Арбор в передмові до повної збірки віршів Джона Донна зазначає: «Смерть була для Донна одержимістю. Тоді як його любов до любові була нестала, хоча всепоглинаюча, ефемерна, хоча й всеосяжна, його ж любов до смерті була постійною, сталою, непохитною. Він розумів смерть не лише метафорично, як то у випадку розлучення двох закоханих, але і як вид танення (розкладання), який є очікуваним і актуальним для сьогодення» [8, 31]. Луїз Марц підсумовував: «У любовних віршах Джона Донна основними темами є пошук місця любові і смерті у фізичному світі. Ця проблема розкривається в різні способи: почасти імпліцитно, інколи експліцитно, пишучи про безсмертність любові, то декларуючи про її безцільність» [9, 172].

Естетична гра з художньою реальністю є характерним поетичним прийомом у творчості поетів-метафізиків. Для поезії Джона Донна характерні вільні переходи з одного простору в інший, рівноцінні посилення, як на образи античної міфології, так і біблійного міфу. Доба Бароко є синтезом античної і середньовічної культур. Слушною є думка С. Кримського щодо специфіки українського бароко, що можна застосувати і до загальноєвропейського бароко: «Для бароко було типовим те специфічне засвоєння античності шляхом її християнського перетлумачення, що його розпочали ще святі отці» [6, 24].

Отже, творчість Джона Донна спрямована на висвітлення комплексу філософських проблем: сенсу існування, співвіднесення тлінного й вічного, духовного й тілесного, добра і зла. Як засновник метафізичної школи поезії в Англії Джон Донн у своїх творах осмислює важливі категорії: Любов, Бог, Життя, Смерть та ін. Художні образи в ліриці Джона Донна мають метафізичний зміст, відображають складні світоглядні шукання автора й ліричного героя, пошуки Бога, шляхів одухотворення світу. Тема любові є провідною в ліриці Джона Донна, якщо в ранній ліриці домінантною є тема любові до жінки, то в зрілій ліриці – це вже тема любові до Бога. Основою поезії Джона Донна є постійні зміни ракурсу зображуваного – від реалій дійсності до проблем світобудови. Динамічні образи, сюжети, теми увиразнюють мінливий характер епохи, в який писали митці бароко.

Список використаних джерел

1. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили / Наливайко Д. С. – К. : Мистецтво, 1981. – 287 с.
2. Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво / Ніколенко О. М. – Харків : Ранок, 2003. – 224 с.
3. Поетичні майстерні [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [http://maysterni.com /user.php?id=629&t=1&rub=183](http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183)
4. Скиба И.В. Парадигмы образа женщины в «элегиях» и «песнях и сонетах» Джона Донна : дисс. ... канд.филол. наук. : 10.01.03 / Скиба Ирина Васильевна. – Смоленск, 2010. – 219 с.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв / Анатолій Ткаченко. – К.: Правда Ярослави́чів, 1997. – 448 с.
6. Українське бароко / [ред. Л. Ушкалов, кер. проекту Д. С. Наливайко]. – К. : АКТА, 2004. – 635 с. – (Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень).
7. Bennet J. Four Metaphysical Poets : Donne, Herbert, Vaughan, Crashaw | Joan Bennet. – Cambridge, 1953. – 317 p.
8. Donne J. The Complete English Poems / John Donne. – London : Everyman's library, 1991. – 570 p.
9. Martz L. John Donne: Love's Poetry / Louise Martz // John Donne. Songs and Sonets : A Casebook. – London, 1973. – P. 150–189.

***Summary.** The article deals with the poetics of John Donne in the context of baroque paradigm. The peculiarities of artist's poetics are studied on the different structural levels of the text : the picture of world, theme and motive organization, lyrical hero, artistic devices, poetical language. The philosophical categories of the artist's poetical system such as Love, Life, Death, God are considered.*

***Key words:** metaphysical poetics, theme, motive, image.*

УДК 82-1/29

Б.П. Иванюк

СТИХОТВОРНАЯ ВАЛЕТА: ЖАНРОЛОГИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ

Стаття пропонує теоретичний опис віршованої валети, її модифікацій у системі поетичних жанрів на матеріалі світової лірики.

***Ключові слова:** валета, жанровий мотив, поезія.*

Предварительное словарное содержание валеты вполне ограничивается следующим определением – лирический жанр прощания (от лат. vale – прощай). Жанрологические источники умалчивают о её происхождении. Оно не прослеживается ни в мифоритуале, ни в народной календарно-обрядовой поэзии в отличие от большинства традиционных жанровых форм. Неизвестен и первообразец, который мог бы стать началом её литературной истории и обеспечить ей внутреннюю «память жанра» как обязательного условия для её собственного же диалогического развития. Проблематичным представляется и выбор из всего многообразия текстов, предложенных мировой поэзией, канонического, свидетельствующего о завершении традиционализации её атрибутивных признаков уже даже потому, что таковым соответствует в полной мере лишь вышеупомянутый жанровый мотив, остальные же следует признать либо исторически относительными, либо факультативными, либо вообще акцидентными.

Мало того, идентификация валеты как самостоятельной жанровой формы осложнена ещё и принадлежностью атрибутированного ей жанрового мотива прощания многим жанровым формам. Во-первых, он обязателен для старопровансальской альбы, с достаточной вероятностью входит в тематическую композицию элегии, романса, песни, плача, эпитафии, тестаменты, а также арабской касиды, японских нагауты и танка, сиамского нирата (элегия разлуки) и др. Во-вторых, он нередко скрещивается с другими жанровыми мотивами, к примеру, мнемоническим «Памяти...» («Прощание с Вадимом Кожиновым» Ю. Кузнецова), tristia и лямента («Как грустно, что с тобой расстаться должен я...» венгерского поэта XVI в. П. Борнемисса), «последнего стихотворения» («Последнее прощай» филиппинского поэта XIX в. Х. Рисаля), реквиема («Прощание с друзьями» Н. Заболоцкого).